

АКТИВНОСТА НА ПРВАТА ОРГАНИЗИРАНА АНДАРТСКА ЧЕТА ИСПРАТЕНА ВО ЈУГОЗАПАДНА МАКЕДОНИЈА (1903)

Кон крајот на XIX и почетокот на XX век грчката пропаганда забрзано почнала да го „губи“ христијанското население на Македонија¹. Тоа значело и губење на правото на териториите кон кои претендирала. Во грчката држава вознемиреност предизвикале информациите кои пристигале од самиот терен, од кои јасно се гледале програмските цели на МРО.² Обединувајќи се зад паролите *Автономија на Македонија* и *Македонија на Македонците*, населението тргнало кон борбата за национално и економско ослободување од османлиска доминација. Грчките пропагандни инструменти во Македонија, вклучувајќи ја тука и Цариградската патријаршија, „го следеле успехот на Македонската револуционерна организација, но дури на преминот на дваесеттиот век... сфатиле што всушност им се 'случило'“.³ Опасност била детектирана во прифаќањето на идеите на МРО од страна на голем број на Македонци патријаршисти, кои грчката пропаганда, меѓу останатите, ги имала прогласено за свој етникум во Македонија. Сплотувањето на Македонците од различна црковна припадност за грчката политика значело губење на правото да претендира на Македонија. Доказите, без тој дел од македонските верници, презентирани пред Европа за наводната доминација на грчкиот етнички елемент во Македонија ќе немале никаква вредност.

Спасот на *елинизмот* го гледале во започнување на отворена војна против МРО, вклучувајќи, пред сè, вооружен начин на

¹ Во контекст на историскиот период Македонија била во границите на Османлиската Империја, административно организирана во три вилаети: Солунски, Битолски и Скопски (Косовски).

² Јон Драгумис во февруари 1903 год. напишал: „Комитетот (МРО, б.н.) им ја покажа сликата на слободата. Комитетот и четите велат 'Македонија на Македонците', не ги принудуваат... да станат Шизматици, ниту да ги напуштат грчките училишта... Овие не барат бугаризам, туку бараат автономија...“. Georgios Petcivas, *Ionos Dragumis: Ta tetradia tou Ilinten*, Athina, 2000, стр. 19.

³ Крсте Битовски, „Некои аспекти на илинденските националноослободителни борби“, *Сојуз на историчарите на Република Македонија; Историја*, Скопје, г. XXXIX, бр.1-2, 2003, стр. 18.

дејствување против силите на македонското револуционерно движење. Се сметало дека создавањето на грчка вооружена сила бил најдобриот начин да се спротистават на добро развиената организациона мрежа на македонското националноослободително движење. Првенствено создадена во Грција, но и од групи од месно македонско население, отпадници од МРО, кои за својата работа би добивале месечна плата. Најактивен во намерата за реализирање на планот бил костурскиот митрополит Германос Каравангелис⁴, на кого слободно може и да му се припише идејата за започнување на организираното грчко вооружено дејствување против Внатрешната организација.

Каравангелис во Македонија главна поткрепа во реализирањето на својот план имал од грчкиот конзулат во Битола, првенствено од Јон Драгумис⁵, кој работел како секретар во конзулатот, додека во Грција разбирање за неговата стратегија пројавиле поранешните офицери од *Етници етерија*⁶ и неколку богати и влијателни фамилии. Главната цел на овие поединци и групи била намерата зад нивниот план да застане официјална Атина, односно таа да ја преземе целокупната организација и спроведување на вооружената интервенција во Македонија. Но согласно со политиката на грчката влада, која во тој период била против секаква четничка интервенција во Македонија, ваквите предлози кои пристигале од грчките пропагандни институции и поединци најчесто биле одбивани. Грчката држава, во прв момент, не им придавала поголемо значење на многубројните извештаи за „теророт и злосторствата врз мирното грчко население“ во Македонија, извршени, наводно, од МРО. Ваквиот однос на владата во Атина кај националистичките кругови ќе предизвика започнување на самоиницијативно организирање, во насока на порадикално дејствување во Македонија, што од друга страна значело негирање на официјалната политика на сопствената држава. Германос Каравангелис, според грчката историографија, „преставувал лостот за четничкото раздвижување“, додека

⁴ Германос Каравангелис (1866 - 1934), функцијата митрополит костурски ја извршувал во периодот од 1900 до 1907 година.

⁵ Јон Драгумис (1878 - 1920) во грчкиот конзулат во Битола престојува од ноември 1902 год. до април 1904 година.

⁶ По завршувањето на грчко-турската војна (1897) и неуспехот на „Етници етерија“, група млади грчки офицери продолжиле да дејствуваат во насока на „одбрана на елинизмот во Македонија“. Тие истовремено биле дел од „Комитетот за помош на Македонците“ („Επίκουρον των Μακεδονων επιτροπή“). Групата била составена од офицерите: Георгиос Цонтос-Вардас, Константинос Мазаракис, Александрос Кондулис, Георгиос Катсахакис-Руvas и други, но, со посветеноста кон „делото“, најмногу се истакнал Павлос Мелас.

Јон Драгумис и Павлос Мелас биле „првите кои ѝ далс живот на одлуката... да се помогне на измачениот елинизам во Македонија“.⁷

Сепак, владата во Атина под притисок на засилената дејност на грчките националистички фактори во Македонија и Грција, како и, според нив, изненадувачки брзиот развој на македонското револуционерно движење, ја принудило да заземе поенергичен став околу македонското прашање. Каравангелис во своите спомени констатирал дека како резултат на активностите на грчката пропаганда во Македонија и наводните „масовни убиства на Грци... започнал да се буди интересот и на јавното мнение во Грција“.⁸

Паралелно со обидите да се донесе грчка вооружена сила во Македонија од грчката држава, Каравангелис работел и на терен во својата епархија да создаде „грчка“ чета од месно македонско население, првенствено, како што и погоре напоменавме, од отпадници на МРО. Стратегијата на митрополитот била следна: „Требаше да се обидам да придобијам некој бугарофон војвода... и да го направам грчки војвода“.⁹ На почетокот одлуката паднала на Коте Христов од с. Руља. Подоцна, во втората половина на 1901 год. тој успеал да го придобие и Вангел од с. Стребено, како и Гелев од с. Трсје. Изјавите за верност кои ги собирал од новите соработници, митрополитот ги користел како доказ пред грчката влада дека во Македонија постоел и делувал *елинизмот*, но и дека нему му била потребна помошта на грчкото кралство. Во извештајот до грчкиот премиер Заимис, од 4 мај 1902 год¹⁰, Каравангелис ги опишал придобивките за *елинизмот* од дејствувањето на „прочуениот Коте“. Сепак, „националното дело“ комплетно да биде „завршено“, доволно било „да се слушне дека под водството на Коте пристигнаа десетици грчки борци“.¹¹ Кратко време по придобивањето на Геле(в), Каравангелис испратил нов извештај до владата во Атина: „Испратете ми педест борци, педест Криќани, да ги спојам со моите. Ќе направам така дваесет чети и ќе ги распределам, од Бистрица до Мариово и до Битола, во Лерин, во Острово, Сетина, Владово, Воден и до Карацова. Времето е соодветно за акција. Голем

⁷ K. Svolopoulos, „I apofasi gia tin organosi tou enoplou agona“, *O Makedonikos agonas; Simposio, Thessaloniki - Florina – Kastoria – Edessa, 28 oktombriou - 2 noembriou 1984*, Thessaloniki, 1987, стр. 59.

⁸ Германос Каравангелис, *Македонската борба (мемоари)*, превод Васко Караца, Скопје, 2000, стр. 25.

⁹ Г. Каравангелис, *Македонската борба...*, стр. 15-16.

¹⁰ Потанаму во текстот датумите ќе бидат испишувани во стар стил.

¹¹ Georgios Petsivas, *Ioannou Karaviti, O makedonikos agon, apomnimoneumata*, Tomos A, Athina, 1994, 16.; K. Svolopoulos, „I apofasi gia tin organosi tou...“, стр. 55.

број на првенци, свештеници и учители се посветени на борбата и војводите очекуваат помош од Грција“.¹²

На почетокот на мај 1903 год. во Македонија биле испратени четворица Криќани: Ефтимијос Каудис, Георгиос Диконимос-Макрис, Ламбринос Вранас и Георгиос Перакис. Најзаслужни за подготвувањето на оваа мисија биле грчките офицери, П. Мелас и Георгиос Цонтос-Вардас. Во нејзиното подготвување учествувало и грчкото Министерство за надворешни работи, за што дознаваме од строго доверливиот извештај на министерот Атос Романос, од 26 февруари 1904 год., испратен до грчките конзулати во Солун и Битола.¹³ Од извештајот дознаваме дека мисијата била подготвувана подолго време и дека за неа соодветно биле запознаени и грчките конзули во посочените градови. Сепак, Романос сметал за потребно уште еднаш да им ги повтори на конзулите целите на четворицата Криќани, поради кои бил испратени во Македонија. „Потребата да се испита проблемот“, пишува, и продолжува министерот, „и колку што е можно да се организира месна одбрана за одбивање на горенаведените напади (се мисли за напади на четите на МРО, б.н.) и засилување на грчкиот елемент“.¹⁴ Романос за „грчки елемент“ го сметал македонското патријаршиско население, меѓу кои Криќаните требало да истражат дали постоела можност за организирање на „грчката одбрана“, но и можноста за внесување и складирање на оружје од Грција во Македонија.

Павлос Мелас, преку Министерството за надворешни работи, ги обезбедил финансиите и дозволата, додека Вардас ги мобилизирал луѓето. Главна дестинација на „четворката“ биле градовите Битола и Костур, но до нив успеал да стигне единствено одговорниот на оваа мисија, Перакис. На останатите тројца, по симнувањето од брод во Солун и престојот во грчкиот конзулат, заменик конзулот Кондогурис не им издал дозвола да ја продолжат мисијата.¹⁵ Додека, според историчарот Ангелос Хоцидис, „само Перос (Перакис, б.н.) успеа да ги убеди турските власти дека бил трговец со добиток и стигна до Битола“.¹⁶ Тој најпрвин се сретнал со Каравангелис, на кој му предал писмо од Мелас, а потоа ги посетил Лерин и Битола, каде се сретнал со

¹² Г. Каравангелис, *Македонската борба...*, стр. 22.

¹³ Arheion Ypour. Eksoterikon – fakellos Makedonikon zhtima 1904, Athina, Tmima I. Arith. Emp. Prot. 718.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Весела Трайкова, „Наченки на андарското дело в Македонија – Каравангелис, Јон Драгумис и десетината Критјани“, *Македонски научен институт; Преглед*, Софија, г. XXIV, бр. 1, 2001, стр. 53.

¹⁶ Aggelos A. Hotzidis, *Euthimios Kaoudis enas kritikos agonizetai gia ti Makedonia: Apomimoneumata (1903-1907)*, Thessaloniki, 1996, стр. 12.

месни преставници на „Амина“¹⁷. Исто така, се сретнал со Вангел од Стребено.¹⁸ По престојот во Македонија, Перакис се вратил во Атина и ги известил своите претпоставени за состојбата во Македонија, но и со „наредба на митрополитот (костурски, б.н.) да се врати што побрзо, со што поголем број на Критјани“.¹⁹

Неуспешните обиди да издејствува од грчката влада испраќање на вооружени групи од Грција не го обесхрабриле митрополитот костурски во изнаоѓањето начини за реализирање на овој план. Својата нова шанса ја препознал во младите, националистичко задоени офицери на грчката армија, предводени од Павлос Мелас, Георгиос Цонтос-Вардас и Констандинос Мазаракис. Јон Драгумис, кој се залагал за формирање на чети од месно население и со скептицизам гледал на ваквиот вид на акции, активно бил вклучен во целата организација. Желбите на Каравангелис започнал да ги реализира П. Мелас, на чие барање Вардас одбрал 11 Криќани. Во оваа група влегле и четворицата Криќани, кои на почетокот на мај 1903 год. престојувале во Солун. По враќањето на Перакис во Атина понагласена станала решеноста да се испрати чета во Македонија.

Целокупната одговорност во екипирањето, снабдувањето со оружје, како и изнаоѓањето на финансиски средства, без кои не било возможно изведувањето на оваа мисија, паднале на товар на Мелас и Вардас. Финансиите, според Димитрис Литоксоу, ги обезбедила принцезата Луиза де Раинкур, која за таа цел издвоила три илјади драхми.²⁰ Додека бугарската историчарка Весела Трајкова, користејќи како извор едно писмо испратено од Мелас до Вардас, публикувано од Лазар Киселинчев, наведува дека Мелас побарал 10 000 франци од

¹⁷ Организацијата „Амина“ ја формирал Јон Драгумис набрзо по неговото пристигнување во Битола. „Амина“ делувала, пред сè, во пределите со грчко, влашко или погрчено население во Јужна Македонија. Центар на Организацијата се предвидувало да биде градот Битола. Организацијата која ја создал Драгумис повеќе наликувала на групација од меѓусебно неповрзани кружоци, изолирни во одредени населени места, без никаква меѓусебна координација, составени најчесто само од неколкумина членови врбувани лично од Драгумис. Според уставот, целта на „Амина“ не била борбата против османлиската власт, туку национална заштита и сојуз на грчките општини. Понатаму, вооружување на грчките елементи во Македонија и собирање на информации за дејноста на МРО, а се предвидувало и дејствување на грчки вооружени чети.

¹⁸ В. Трајкова, „Наченки на андарското дело в Македония...“, стр. 53.

¹⁹ Писмо од Павлос Мелас до Јон Драгумис, 24 мај 1903 година. G. Petsivas, *Ionos Dragumis...*, стр. 119.

²⁰ Димитрис Литоксоу, „Грчката антимакедонска борба I: Од Илинден до Загоричани (1903-1905)“, превод Васко Караџа, Скопје, 2004, стр. 33.

принцезата, таа му ставила да располагање 15 675 драхми.²¹ Изборот на луѓето кои требало да заминат за Македонија повторно го направил Вардас, со одобрување на Мелас. Од единасстмината кои биле избрани во март, отпаднале тројца, а на нивно место влегле други двајца.²² На тој начин групата се намалила на десетмина. За Македонија тргнале следниве *македономахи*: Г. Сејменис, Г. Зуридис, Г. Стратинакис, Н. Лукакис, Е. Бонатос, Л. Вранас, Е. Каудис и Г. Диконимос-Макрис.²³ Најголем дел од луѓето од оваа група живееле во Атина, кои, за да преживеат, работеле најразлични работи. Додека, поради различните дела кои ги имале направено во Крит, за кои и биле прогонувани од османлиските власти, принудени биле да го напуштат родниот остров. Така на пример, Ефтимијос Каудис заминал од Крит поради убиството на Виудас, водач на разбојничка банда, чиј член бил и тој лично.²⁴ Секако, за нив најлесна работа била војувањето, ајдутството и убивањето, па поради тоа, и без никакво двоумење, го прифатиле овој предизвик. За организаторите целта на оваа мисија била јасна, но истата во целост не била разбрана од нејзините учесници. Последните „требало да ги засилат месните чети (од типот на Коте и Вангел, б.н.) и да помогнат да се организираат други“²⁵ во борбата против македонското ослободително движење. Нереалните амбиции и погледи на грчката пропагандни фактори за тогашна состојба во Македонија се потврдува и во писмото на Ј. Драгумис до П. Мелас од 20 јуни 1903 година.²⁶ На Криќаните им било објаснато дека нивната „татковина и нација“ се во опасност и дека токму тие требало да заминат во Македонија за да ја спасат. Но ним не им било образложено против кого требало да се борат и какво население живеело во Македонија - најважно било единствено тие таму да се појават. Најдобар опис за Криќаните и ситуацијата во која се нашле за време на нивниот престој во Македонија ни дава Георгиос Модис. Во делото „*O Makedonikos agon kai i neoteri makedoniki istoria*“, запишал: „Можеби некои не знаеја

²¹ В. Трайкова, *Наченки на андарското дело в Македония...*, стр. 52.

²² Исто, стр. 54.

²³ G. Petsivas, *Ioannou Karaviti, O makedonikos agon...*, стр.17.

²⁴ Aggelos A. Hotzidis, *Eutimios Kaoudis, Enas kritikos agonizetai...*, стр. 11.

²⁵ Natalia Mela, *Paulos Melas*, Athina, 1926, стр. 76.

²⁶ Очекувајќи го доаѓањето на десеттемина Криќани, Драгумис со очигледна возбуда му напишал на Мелас дека „околу Битола и на друго место во внатрешноста има манастири каде можеме да ставиме наши луѓе... некои можат да одат во Света Гора и оттаму да дојдат овде (таму ќе одат или облечени како монаси од Грција или ќе се облечат штом стигнат тука). Некои можат да дојдат директно овде, но морат да земат фалсификувани турски пасоши или документи. Два-тројца можат да дојдат и јавно како грчки државјани...“. G. Petsivas, *Ionos Dragumis...*, стр. 155.

каде се наоѓаат (се однесува на Криќаните, б.п.). Им кажаа дека далеку во Македонија се случува една посебна и чудна патриотска војна, за која е потребно храбри и решителни борци. И истрчаа... не е тешко некој да си го претпостави првиот впечаток кога стигнаа во Стребено. Дотогаш од своите дедовци имаа научено само за еден непријател, Турчинот, тука главен непријател беше Бугаринот. Различна беше и целата област. Планините, дрвјата природата, беа места, каде воопшто не вирее маслинката. Различни беа и луѓето кои зборуваа туѓ јазик“.²⁷

Како и да е, посебно внимание привлекува писмото од 17 јуни 1903 год., во кое Мелас го известил Драгумис за пристигнувањето на Криќаните. Имајќи го предвид ставот на Драгумис за создавање на чети исклучиво од месно население, Мелас за целата мисија го известил откако работата била завршена, т.е. кога Криќаните веќе биле на пат за Македонија. Јон Драгумис, иако се противел на идејата за испраќање на вооружени групи од Грција, сепак, по нивното пристигнување во Македонија активно учествувал во помагањето или изнаоѓањето решенија како тие на најдобар можен начин да ѝ наштетат на МРО. Павлос Мелас не сакал да го навреди братот на својата жена, Наталија Мела, и во писмото му навестил: „Пред да преминам во некои подробности, за да не се вознемируваш ти велам дека од овде заминаа, минатата недела, 11 (се однесува на 10, а не 11 како што навел Мелас, б.п.) луѓе кон граница“.²⁸ Не сакајќи да го открие неговиот удел во целата работа, тој продолжува во писмото, „од момент во момент чекам телеграма од Констандинос Мазаракакис за да ми ја кажат причината за нивното заминување“, за на крај целосно да ја префрли одговорноста за организацијата на тројцата Криќани, кои по враќањето од Солун започнале со „дејствија за мобилизирање на своите приврзаници“, додека неговата задача наводно се состоела „само“ од „нивно подготвување и особено, во наоѓање на пушки“.²⁹ Криќаните грчко-османлиската граница ја преминале тајно, со лажни нифузи (лични карти), на 13 јуни 1903 година. Претходно, за нивното префрлање до границата најзаслужен бил потпоручникот на картографската служба, К. Мазаракакис, додека во Каламбака за вооружувањето се погрижиле поручникот Влахојанис, лекарот Рамос, полицискиот капетан Кутрувидас и капетанот Икономидис. Последниот податок јасно ни ја покажува вмешаноста на грчките државни структури во организирањето на целата акција.³⁰ Во Костурско пристигнале на 21 јуни.

²⁷ Georgiou Modi, *O Makedonikos agon kai i neoteri makedoniki istoria*, В екдоси, Thessaloniki, 2007, стр. 178-179.

²⁸ G. Petsivas, *Ionos Dragumis...*, стр. 149.

²⁹ Исто, стр. 155.

³⁰ Д. Литоксоу, „Грчката антимакедонска борба...“, стр. 33.

Најголемиот дел (8 Криќани) се засолниле во манастирот Св. Никола во с. Чирилово. Додека другите двајца, Перакис и Макрис, од Каламбака тргнале за Костур, сместувајќи се во зградата на митрополијата. Таму тие му го предале адресираното писмо од П. Мелас и К. Мазаракис на костурскиот митрополит, со дата од 11 јуни 1903 година. Каравангелис во спомените кажал дека во писмото Мелас му напишал: „Кога ќе го научат добро теренот, да ги направиш војводи“.³¹ Но, според Весела Трајкова, во писмото кое било објавено во спомените на К. Мазаракис, покрај со основното запознавање на Каравангелис со андартите, се нагласува дека требало: „Да се образложи за сигурноста и да не се компромитира грчката држава и армија, чии службеници ја поттикнаа андартската операција; така и во Патријаршијата, чиј службеник е Каравангелис, (за таа цел) се воведуваат шифри.“ Во писмото се наведува дека на рака Перакис требало да му даде на митрополитот еден шифриран речник. Последниот пак требало да ја разбере шифрираната кореспонденција од еден офицер, соработник на Мелас“.³² Понатамошната кореспонденција меѓу андартите и организаторите во Атина се водела со кратки писма, во кои на Криќаните им се нагласувало да не разгласуваат од каде доаѓаат.³³

Набрзо во манастирот во с. Чирилово, со помош на човек на Каравангелис, пристигнале Перакис и Макрис. Уште првиот ден од нивниот престој во манастирот Св. Никола бил избегнат судир со четата на Чакаларов, кој истата вечер поминувал покрај манастирот и побарал да се види со игуменот.³⁴ Попладнето, на 22 јуни, по наредба на митрополитот Вангел од с. Стребено ги прифатил андартите, кои заедно со неговата чета достигнале 25 луѓе. Макрис во своите спомени на следниот начин ги опшал првите впечатоци за Вангел и нивното засадничко движење: „... Заминавме веднаш за Лехово и Стребено. Со Вангел бевме слободни да се движиме по цел ден, затоа што тој имаше дозвола од Хусеин Паша, пријател на митрополитот, да има чета и да ги прогонува Бугарите“³⁵. И така поминавме и од Лехово, јавно преку

³¹ Г. Каравангелис, *Македонската борба...*, стр. 27.

³² В. Трајкова, *Наченки на андартското дело в Македонија...*, стр. 55.

³³ Исто, стр. 55.

³⁴ Писмо од Г. Перакис до П. Мелас, Белакмен, 3 јули 1903 год. G. Petsivas, , *Ionos Dragumis...*, стр. 577.

³⁵ Кај Макрис терминот „Бугарите“ не означува етничка припадност. Бидејќи и самиот Вангел, кој тој не го сметал за Бугарин, припаѓал на истата етничка група, за кој Макрис го употребил терминот „Бугарите“. Неговото именување со овој термин, пред сè е црковно, но и направено со цел да се прикаже наводна дистинкција меѓу македонското население, а со тоа да се претстави и етничка разлика меѓу истото.

ден“.³⁶ На 26 јуни тие се стационирале во с. Лехово, каде што разбрале дека Каравангелис се подготвува за обиколка низ селата Лехово, Стребено, Зеленич, Ајтос и Негован.

Токму во моментите кога МРО го подготвувало македонското население за востание, костурскиот митрополит, иако бил добро информиран за настаните кои следат, решил дска било вистинско време да ѝ нанесе серизен удар на Организацијата. Ваквата негова намера, по завршувањето на обиколката низ костурските и леринските села, ја изнел и пред британскиот заменик - конзул, Питер Џ. Мек -Грегор, за време на неговата посета во Битола. Конзулот во извештај до британскиот генерален конзул во Солун, Р. Грејвс, од 31 јули 1903 год., известувајќи за дејноста на Криќаните во Костурско, меѓу другото, напишал: „Во текот на последниот негов престој овде (се мисли на Германос Каравангелис, б.н.) ја соопшти неговата намера да ги клевети и да им нанесе штета на Бугарите со секое расположливо средство“.³⁷ Митрополитот се надевал дека грчката пропаганда во Македонија, со групата на Вангел и Криќаните од една страна, и со Коте од друга страна, ќе успеела да го смени текот на настаните и силно изразената желба на Македонецот, преку сопствена борба, да дојде до толку посакуваната слобода.

Каравангелис плановите за дејноста на вооружените групи кои биле под негова контрола му ги соопштил на Ј. Драгумис. Тој планирал, откако Криќаните ќе се соединат со Вангел, „да се сретнат со Коте и Павле (Киров, б.н.). Оттаму ќе одат во Врбник, каде наш следбеник ќе ни го предаде Чакаларов. Верувам дека наредната недела ќе биде убиена целата чета на Чакаларов. Подоцна ќе продолжиме северно. Во Неред ќе наредам убиство на бугарскиот поп, па дури и убиство на голем број на Бугари (и во двата случаи се однесува на Егзархисти, б.н.); исто и во Косинец, но во почетокот на јули. П.С. Бидејќи на 28 и 29 овој месец заминувам на обиколка, испрати ми 20 лири со првата обиколка.“ Седум дена подоцна, во ново писмо до Ј. Драгумис, откако Криќаните веќе биле пристигнати во Македонија, Каравангелис со очигледно задоволство и голем ентузијазам напишал: „Јас лично од Лехово ќе одам да ги средам работите (за парите, б.н.), така што вие да не се грижите, бидејќи се вознемирува комитетот, работам на тоа да се испрати аскер и верувам дека оружје ќе дадам само на оние кои сакаат да се обединат со четата на Вангел. Не кажувајте дека имам пушки, зашто покрај жителите на Лехово и други села почнаа да бараат, така што пушки ќе давам само на четниците, селаните нека си купуваат сами

³⁶ Georgios Dikonimos-Makris, *Apomnimoneumata*, Thessaloniki, 1959, стр. 1.

³⁷ Vasilis K. Gounaris, *Ta gegonota tou 1903 sti Makedonia mesa apo tin europaiki diplomatiki allilografia*, Thessaloniki, 1993, стр. 161.

со свои пари. Вангел во митрополијата се договори со кајмакамот да оди по селата и да прогонува, тајно и од валијата. Бидејќи постои опасност од судир со аскерот... Доставив и 80 лири, кои ќе ги добие (се мисли на Вангел, б.н.) кога ќе го нападне Чакаларов, така ќе работиме посистематски и посигурно, истовремено и другите чети ќе работат тајно под надзор на Вангел. Чакаларов се наоѓа некаде близу до нас, не отиде во Врбник... Му благодарам на Мелас за револверот кој ми го прати. Извести го Мелас дека треба да ја зголеми месечната плата, зошто четите се многу, а треба и за нашите плати“.³⁸

На 29 јуни Караванглиис ја започнал обиколката низ дел од селата во својата епархија. Пред да тргне костурскиот кајмакам му доделил придружба од 25 војници (најголем број Албанци), на чело со капетан Рустем-беј, исто така Албанец. Средбата меѓу Криќаните и Вангел се случила меѓу селата Стребено и Лехово. Митрополитот се запознал и со останатите 8 андарти, кои „беа вооружени и носеа чизми и криќански качкети“.³⁹ Во тие моменти за „борците“ дојдени од Крит, но и за османлиските војници се случила една несекојдневно чудна ситуација. Појавувањето на Каравангелис со неговите османлиски сојузници преставувало збунувчка слика за оние, кои освен „Турците-неверници“, друг непријател не познавале. Од друга страна, Рустем-беј здогледувајќи ги андартите од Крит зачудено го прашал митрополитот: „Кои се овие?“⁴⁰ Водејќи се од јасните директиви на своите претпоставени во Атина, а со цел да не се компромитирала грчката држава, Вангел, но и Криќаните се обиделе да се престават како „Македонци од елинофоната зона, значи, едни од Сјатиста, други од Конско, трети од Богатцко, итн.“⁴¹ Но, сепак, Рустем-беј без поголема потешкотија ги препознал.⁴² Откако Каравангелис им ја објаснил мисијата на андартите дојдени од Крит, тие заедно со четата на Вангел и османлискиот одред се засолниле во с. Лехово. Педесетчлената вооружена група вечерта ја поминала во меѓусебно запознавање. Во своите спомени костурскиот митрополит на следниот начин го опишал нивното заедничкото дружење: „Вечерта на Св. Апостоли се одржа голема веселба со печено месо и многу вино. Луѓето од придружбата се опијанија и

³⁸ Првото писмо, од овие две писма што Карвангелис го испратил до Ј. Драгумис е датирано од 18 јуни 1903 год., додека второто од 25 јуни 1903 год. G. Petsivas, *Ionos Dragumis...*, стр. 575-576.

³⁹ Г. Каравангелис, *Македонската борба...*, стр. 28.

⁴⁰ Исто, стр. 28.

⁴¹ Aggelos A. Hotzidis, *Eutumios Kaoudis, Enas kritikos agonizetai...*, стр. 45.

⁴² Рустем-беј имал завршено гимназија во Атина, додека еден од неговите придружници Сафхат Чауш порано служел во жандармеријата во Крит.

почнаа да се бакнуваат меѓу себе. Такво беше збратимувањето, што нè правеше да не се плашине веќе дека Турците ќе нè предадат“.⁴³

Костурското раководство првите сознанија за дејствувањето на оваа група ги дознало на 3 јули 1903 год., кога Чакаларов во дневникот запишал: „Уште од зори ми донесоа неколку писма со разни непријатни содрженија. Од Мокрени ми пишуваат дека грчкиот костурски владика бил во Елхово со предателот Геле (Вангел, б.н.) и со 40 души аскер, ги турнале под иследување елеовените, дали одат комити во нивното село, колку пушки имаат, дали и јас сум бил таму и кога сум бил, за каде сум заминал итн. Загоричани и тие се жалат од циркулирањето на Геле по селата заедно со аскерите. И Попов (Иван, б.н.) пишува дека една дружина од 10 души испратена од Коте, под предводителство на Апостол Чакаларов била околу Бапчор... (Од дрго место научивме дека Коте влегол во споразумение со Гелето од Сребрено, за да дејствуваат против нас)“.⁴⁴

Како и да е, Криќаните, заедно со Каравангелис, од с. Лехово преку селата Сребрено и Невеска пристигнале до првата цел на обиколката, с. Зеленич. Населено со доминантно македонско егзархиско, мал број на македонско патријаршиско и турско население, селото со околу 350 фамилии, преставувало вистински предизвик за аспирациите на митрополитот. Костурскиот митрополит во своите спомени кажал дека во селото „дваесет и пет години нема влезено патријаршиски архисреј... Селото имаше четири попови Бугари, односно егзархисти“⁴⁵, дури сден од нив бил Грк од Пелопонез, а бил бугаризиран⁴⁶. Патријаршиски бил само еден поп, попот Димитри, кој заедно со петнаесет фамилии и посебно Граменопулите и нивните роднини му останале верни на *елинизмот*“.⁴⁷ Повторното враќање на еден висок патријаршиски службеник во селото се најавило со пукотници на неговата вооружената придружба. Неочекуваните „гости“ се сместиле во куќата на попот Димитри. Каравангелис намерата да оддржи литургија во големата црква најпрвин му ја соопштил на својот домаќин, а потоа наредил да се повика муфтарот и селските првенци. Ним им ги побарал клучевите од црквата, а притоа не испуштил да им се закани со зборовите: „Оставете ги шегите... јас ќе ја извршам светата литургија. Имам војска. Вистински јунаци. Сите офицери. Помина времето што го знаевте, сите

⁴³ Г. Каравангелис, *Македонската борба...*, стр. 28.

⁴⁴ *Дневникот на војводата Васил Чакаларов*, Скопје, 2007, стр. 311-312.

⁴⁵ Јасен показател дека костурскиот митрополит црковната припадност ја изедначувал со етничката.

⁴⁶ Каравангелис го употребил овој термин за да означи дека свештеникот претрпеал во егзархиска служба.

⁴⁷ Г. Каравангелис, *Македонската борба...*, стр. 28.

под нож ќе ве поминеме“.⁴⁸ По консултациите со останатите жители, селските првенци одбиле да им ги дадат црковните клучеви. Во тие моменти разгневениот Каудис се обидел да го убие селскиот муфтар, но во таа намера го спречил Каравангелис. Сепак, по неговото претепување, но и повторните закани дека Криќаните ќе го запалат селото, на митрополитот му биле дадени клучевите.⁴⁹ На таков начин, со закани „’слугата божји’...потпрен врз турската војска се чувствува многу силен, влегол во црквата и одржал ’божја служба’“.⁵⁰

На пат кон својата следна цел, с. Ајтос, вооружената група, предводена од костурскиот митрополит, застанала во манастирот на Богородица, под Невеска, за да ја прослави својата прва „победа“. Игуменот ги пречекал со богата трпеза, на која гостите не можеле да ѝ одолеат, а најголемиот дел и се опијаниле, по што започнале да пеат, а гркофилот Рустем-беј дури ја испеал и грчката национална химна.⁵¹

Каравангелис, користејќи се со заканите и силата на оружјето, литургија оддржал и во с. Ајтос. Додека сè уште се наоѓале во селото, подготвувајќи се да тргнат кон соседното Негован, митрополитот добил писмо од Невеска. Писмото било испратено од жител на гратчето, по потекло Влав, кој бил дел од МРО, но и за две лири месечно работел за митрополитот, т.е. го информирал за дејноста на револуционерното движење. Токму таква била намената и на ова писмо, преку кое Каравангелис бил информиран дека четата на војводата Александар Турунцев поставила заседа меѓу селата Ајтос и Негован, токму на патот по кој требало да помине тој со неговата придружба. Криќаните, имајќи ја во предвид оваа информација, вечерта меѓу селата Негован и Долно Котори поставиле заседа. За текот на самата битка и за загубите од двете страни постојат контрадикторни извори. Макрис во своите спомени го забележал следното: „Беа околу дваесестмина. Последниот влечеше една голема букова гранка за да ги избрише трагите врз патот. Стрелавме и веднаш паднаа шестмина. Другите избегаа и само еден ранет го фативме жив“.⁵² За истиот настан австрискиот конзул во

⁴⁸ Исто, стр. 29.

⁴⁹ За овој настан, накратко во својот дневник од 12 јули 1903 год. се осврнал и В. Чакаларов: „Вечерта дојдоа кај мене Поп Трајков и Розов. Им напишав на леринци да ги доведат четите и да ни определат место за средба, за да го нападнеме предавникот Вангел Геле- Сребрениот. Тој предавник, со помош на грчкиот владика, почнал да прибира околу себе разни елементи и да ги преследува нашите чети. Пред неколку дена, владиката заедно со аскер и Геле отишле во Зелениче; ја скршиле вратата на црквата и после ја запечатиле. Притвориле неколку работници и си заминале“ *Дневникот на војводата Васил Чакаларов*, стр. 325.

⁵⁰ Крсте Битовски, *Грчката „Македонска борба“*, Скопје, 2001, стр. 80.

⁵¹ Д. Литоксоу, *„Грчката антимакедонска борба...“*, стр. 35.

⁵² Georgios Dikonimos-Makris, *Apotnimonemata...*, стр. 4.

Битола, А. Крал, на 1 август 1903 год. го известил неговиот претпоставен во Виена, А. Голуховски, дека Вангел „изврши напад заедно со војската кај Негован против војводата Алекси од Екши-Су и му нанесе загуба од 5 луѓе. Еден револуционер кој беше ранет во ногата од пушка Гра (значи не е од пушка на турската војска) беше пренесен овде. Војниците имаа двајца мртви“.⁵³ Додека Каравангелис во своите спомени го кажал следното: „...Битката не траеше долго. Алексо сфати дека беше во опасност да биде опколен и затоа откако исфрли неколку истрели без да погоди, за среќа, некој од нашите се повлече во шумата и исчезна. Но, Криќаните фатија тројца Бугари од кои двајца беа ранети. Едниот беше курир и другите двајца снабдувачи на Алексо. Нив ги зедеме со нас и се вративме во манастирот на Ајтос... Оттаму ги испратив во Лерин во затворот како убијци...“.⁵⁴ Накратко за овој настан во дневникот се задржал и Чакаларов. Според информациите кои ги добил, „Геле бил нападнат ноќно време на пушија од некоја леринска чета, раниле еден, кого потоа го уловиле жив“.⁵⁵

Како и да е, наредното населено место кое го посетил Каравангелис било с. Негован, населено со Албанци, во кое организиран чета од месни жители „на чело со Никола, стар борец, ајдук, му дадов за него една офицерска сабја што сум ја купил во Битола и оружје за неговите борци“.⁵⁶ Каравангелис обиколку ја продолжил во леринските села, Котори и Кучковјани. Перакис, во писмо од 3 јули 1903 год., го известил Мелас дека „оттаму митрополитот тргнува со 26 Албанци за Лерин, а оттаму за Битола, а ние, 22 четници, заедно со нашиот капетан се враќаме и си ја вршиме нашата работа“.⁵⁷ Каравангелис „турнејата“ ја завршил на 18 јули 1903 год., враќајќи се во Костур придружуван од турскиот одред на чело со Рустем-беј. Криќаните, заедно со Вангел, најчесто се движеле околу с. Лехово, каде и го дочекале почетокот на Востанието.

Паралелно, покрај присуството на Вангел и Криќаните во источниот дел на Костурската околија, во Корештата дејноста против македонското револуционерно движење ја продолжил и Коте. Во тој период, повторно, во Атина се рашириле гласини за наводната соработка меѓу Коте и четите на МРО, преку кои бил нарушен неговиот углед кај грчките пропагандни фактори. Сепак, тој набрзо ја оправдал верноста кон грчката пропаганда. На 8 јули 1903 год. имало судир меѓу него и четата на Атанас Кршаков кај чешмата „Бели кладенци“, над с.

⁵³ Vasilis K. Gounaris, *Ta gegonota tou 1903 sti Makedonia...*, стр. 162.

⁵⁴ Г. Каравангелис, *Македонската борба...*, стр. 30.

⁵⁵ *Дневникот на војводата Васил Чакаларов*, стр. 337.

⁵⁶ Г. Каравангелис, *Македонската борба...*, стр. 30.

⁵⁷ G. Petsivas, *Ionos Dragumis...*, стр. 577.

Смрдеш. Во битката биле убиени двајца од четата на Кршаков, додека во половината бил тешко ранет самиот војвода.⁵⁸

Авантурата на десетмината Крикани и ентузијазмот на Крававангелис со нивното доѓање во Македонија набрзо исчезнале со почетокот на Илинденското востание. Тоа во Костурската околина било објавено на 20 јули (2 август, нов стил) 1903 год, додека востаничките дејствија започнале наредниот ден, на 21 јули. Почетокот на востанието Крититјаните ги затекнало во с. Лехово, во кое се наоѓале заедно со групата на Вангел од Стребено. Каравангелис во почетниот период бил целосно ангажиран околу нивно безбедно враќање во Костур.

Во Костур од десеттемина Крититјани се вратиле само деветмина, без Георгиос Сејменис. Последниот подоцна од грчката историографија бил прогласен за прва жртва на грчката „Македонската борба“. Околу загиувањето на Сејменис, денес, како и во минатото, постојат неколку верзии. Современиците на овие настани, како и грчката историографија, ја имаат прифатено теоријата дека тој бил убиен од востаниците. Во своите спомени Каравангелис забележал: „Сејменис поради болест, остана во Лехово и таму го најде и го уби Чакаларов“.⁵⁹ Слично во своите спомени напишал и соборецот на Сејменис, Ефтимијос Каудис.⁶⁰ Грчката историографија како директен виновник за убиството на Сејменис го посочува мокренскиот војвода Никола Андреев (Коле Мокренски). Во дневникот Васил Чакаларов забележал дека во тој период Андреев навистина се судрил со османлиската војска и групата на Вангел, но во битката кај градот Клисуре, поради лошите позиции кои ги имале востаниците, единствено тие дале 5 жртви.⁶¹ Судирот меѓу востаничките сили и османлиската војска се посочува и во турските дефтери. Во нив се наведува дека во близина на Клисуре, на 22 јули, биле убиени, од османлиската војска, седуммина востаници.⁶² Сепак, постои уште една верзија за недоаѓањето на Сејменис во Костур. Во писмо од Перкис до Цонтос се вели: „За убиството на Сејменис ќе дознаете подробно при нашата прва средба. Тој бил убиен во борбата за

⁵⁸ Дневникот на војводата Васил Чакаларов, стр. 337; Спомени П. Кљашев, Скопје, 1997, стр. 254; G. Modi, *O Makedonikos agon ke i neoteri...*, стр. 172.

⁵⁹ Г. Каравангелис, *Македонската борба...*, стр. 31.

⁶⁰ „Еден ден додека бевме во Лехово, пишува Каудис, видовме дека планините се наполнија со луѓе, тие се... дигнаа на Востание..., еден од нас беше болен и остана таму, но како што дознавме подоцна го земаа Бугарите и го убија“. Каудис не е најискрен кога го опишува овој настан. А. А. Hotzidis, *Eutimios kaudis enas Kritikos agonizete...*, стр. 48-49.

⁶¹ Дневникот на војводата Васил Чакаларов, стр. 344.

⁶² Државен архив на република Македонија, *Турски документи за оружените борби во Македонија 1903-1908*, Скопје, 2007, стр. 71.

Клисуре“.⁶³ Овој податок покажува дека Сејменис не бил убиен во с. Лехово, туку во Клисура, но за целосно да се разјасни овој настан се погрижил грчкиот историчар, Георгиос Модис, кој напишал: „Еден ден Сејменис исчезна. Како што ми кажа Каудис, скришно отиде кај комитите за да се бори на нивна страна против Турците“.⁶⁴ Додека во дневникот на Кирјак Шкутров се наведува дека, откако Турците ја напуштиле Клисура, меѓу останатите работи кои ги оставиле бегајќи од востаниците, бил заробен и „еден андартин по име Георгаки, родум од о. Крит“.⁶⁵ Всушност Сејменис загинал на 23 јули во борбите за ослободување на Клисура. Енигма, единствено, останува дали тој загинал како дел од востаничките сили кои учествувале во нападот на градот Клисура или, пак, бил убиен од страна на востаниците. Ако се прифати верзијата дека Сејменис навистина се приклучил кон востаниците, тогаш причините за таа одлука се едноставни. Во психологијата на дел од Криќаните, под влијание на долгогодишните борби со османлиската власт, и понатаму продолжиле поголеми непријатели да им бидат Турците, отколку четите на МРО и македонското население.

Криќани и групата на Вангел на патот кон Костур успеале да направат уште еден „подвиг“. На 21 јули во атарот на с. Куманичево „околу 15 луѓе, повеќето старци, од кои само тројца биле вооружени, биле напаѓани...“⁶⁶ од нивна страна. Во своите спомени, Каудис и Макрис, се обидуваат жртвите да ги престават како дел од четата на Чакаларов. Убиени биле меѓу 4 и 6 селани. Криќаните, по неколкудневниот престој во митрополитската зграда, учествувале во својата последна акција пред да ја напуштат Македонија. Тие биле претходници на османлиската војска во нападот на с. Косинец, кое скоро целосно било запалено (освен 8 куќи), а биле убиени и 14 селани.

Стационирањето на огромна војска во Костурската околица го направил непотребен понатамошниот нивни престој во Македонија. Неуспешен останал и обидот на митрополитот на секаков начин да ги задржи покрај себе. Сепак, нивната безбедност веќе била донесна во опасност од самата војска. Не поминала кај османлиската управа ниту измамата на Каравангелис дека тоа се месни луѓе кои се грижат за неговата сигурност. За нивното заминување Каудис во спомените напишал: „Моите луѓе сакаа да заминат, но митрополитот се развика за

⁶³ Д. Литоксоу, *Грчката антимакедонска...*, 83. Писмото е со датум од 4 септември 1903 година.

⁶⁴ G. Modi, *O Makedonikos Agon ke i...*, стр. 179.

⁶⁵ *Дневници и спомени за Българската историја; Дневници и спомени за илшденско преобрешенското встанше, Софија, 1984, стр. 63.*

⁶⁶ *Дневникот на војводата Васил Чакаларов, стр. 344.*

⁶⁶ Исто, стр. 344.

да останат, но тоа беше невозможно. Јас не сакав да заминам, сакав да останам со Вангел, но митрополитот ми рече да заминам штом другите заминуваат“.⁶⁷

На таков начин завршила авантурата на првата организирана андартска група во предилинденскиот период - испратена од Грција во Македонија да се бори против МРО. Присуството на Криќаните во никој случај не можело да го смени текот на настаните. Нивниот престој во тој временски период имал единствено симболичен карактер. т.е. тие биле првата организирана грчка чета испратена во Македонија до Илинденското востание.

Dimitar LJOROVSKI VAMVAKOVSKI

THE ACTIVITIES OF THE FIRST ORGANIZED ANDARTS GROUP SENT IN SOUTHWEST MACEDONIA (1903)

– summary –

To the end of 19-th and the beginning of 20-th century Greek propaganda increasingly start to “loose” Christian population in Macedonia. This would mean and loosing of the ground for pretending of the right of the territories on which Greece had pretentions. The information’s from the ground in which clearly can be seen program goals of MRO, caused additional unrest in the Greek state. United behind the phrases *Autonomy of Macedonia* and *Macedonia for the Macedonians*, population generates cohesion in the struggle for national and economical liberation from Ottoman domination. New Greek agitators saw the salvation of Elinism in proclamation of open conflict and war against MRO, including military actions against the forces of Macedonian Revolutionary movement. For Greece, creation of Greek armed forces in Macedonia was the best way to oppose of the well organized network of national-liberational movement. Initially created in Greece, but and from group of supporters in Macedonia, defectors from MRO, which for their services gained monthly salary. In the intention for the realization of this plan the most active was Archbishop of Kostur, Germanos Karavangelis, who can gain the benefits of creator of the idea for beginning of organized Greek armed actions against the Internal Organization.

⁶⁷ A. A. Hotzidis, *Eutimios kaudis enas Kritikos agonizete...*, стр. 51.